Harry Martinson

TEKNIKEN OCH SJÄLEN

Harry Martinsons artikel har tidigare publicerats i Dagens Nyheter och återges här med benäget medgivande av författaren och tidningen.

Vår inställning till den moderna tekniken har på några år helt förändrats. Hos de flesta i tysthet. Vad stort sker, det sker tyst även när det gäller vanmaktens utbredning. Genom vidriga omständigheter som kommit att ingå i verklighetsbilden tvingas vi om vi vill vara ärliga (och det brukar vi ju åtminstone vilja) att deklarera en mängd av förbehåll som i sin tur kan grundas på en lika stor mängd av förlorade illusioner.

Villkorslöst anammande har vi väl aldrig varit (åtminstone inte jag) när det gällt en teknik som förändrat världen snabbare än vad vi känner vara vår naturliga rytm. Men det fanns i alla fall en tid då vi godtog och kände oss tacksamma inför det väsentliga i teknikens program samtidigt som vi roades eller rycktes med av de förbluffande inslagen på teknikens stora folkmarknad. Det var hemskt men också roligt på Cirkus Mondial.

De många tekniska attraktionerna suggererade oss. Vi upplevde filmens och radions segertåg. Dagsjournalens krigsbilder var vår gladiatorsupplevelse. Vi läste med skälvande häpenhet om de stora teleskopen och följde med spänd eller andaktsfull förväntan framställningen av den stora reflektorn som nu är i tjänst på Mount Palomar. Tidningarna kom nästan varje vecka med rapporter om det kosmiska förstoringsglasets långsamma avsvalnande från den dag då det tagit form i den elektriska gjutugnen och tills det låg där blåsfritt och moget för den med ytterlig precision förberedda slipningen. Nu sitter det sedan länge på sin plats och har fördubblat mänsklighetens möjligheter till exakt kosmiskt fjärrskåderi.

Vi gladdes också åt rapporterna om hur elektronmikroskopet växte fram och hur det slutligen stod färdigt och möjliggjorde insyn i dolska virusvärldar eller mot metallernas gitterlandskap.

Så upplevde vi på populärvetenskapliga vägar, där vi fördes runt av goda ciceroner och höglärda guider, hur stort det ändå var att leva i en värld som genom vetenskapen gick från klarhet till klarhet: om sig själv, om tingens struktur och rumstidens geometrier.

De stora framstegen inom medicinen kunde vi avnjuta liggande på rygg i sjuksängar, där vi fort blev friska och återställda från sjukdomar, som vi bara ett årtionde tidigare skulle ha dukat under för. Vi levde. Ofta genom och tack vare tekniken.

Inte heller rapporterna om atomfysik gav oss någonting annat än glädje. På den tiden fick man veta (det som var översättbart i dessa

saker) genom astrofysikerna, emedan atomfysiken, tagen för sig, ännu hölls för att vara en vetenskap av på sin höjd akademiskt intresse. Många, och även vetenskapsmän, ansåg till och med att atomteorin var en villfarelse och forskningen på området ett slags lyxforskning i de elektriska enheternas undre värld, där kaos troligen var rådande och forskning således meningslös.

Men atomforskningen borrade sig vidare. Bandgeneratorerna alstrade sina fält och Wilsonkamrarnas gasrum lystes upp av partikelspårens framglittrande linjer, som liknade blonda kvinnohår. Allt flera av teoretikernas förutsägelser stämde med de svar experimenten gav.

Allt detta kunde vi ännu följa genom populärvetenskapen, som ju egentligen ingen vetenskap är, men dock ett sätt att göra de helblinda något mindre än halvblinda. Intuitionen fick göra resten så att det kunde bli tal om någon sorts syn, ett slags modernt seende som i sina bästa stunder inte var bara den halvblinda hönans.

Under tiden hade den konstart för världsförändring som heter mekanisk teknologi hunnit mer och mer fullända den del av teknikens program som arbetar med samordnade stela system och rörliga döda delar. Den utvecklingen gav, i samarbete med det kemiska och elektriska komplementet, åt världen den växande maskinpark som vi i allmänhet och i vår dagliga värld går omkring och benämner Tekniken, emedan vi trängs med den. Här kommer den moderna industriapparaten in med alla sina nya metoder och sitt väldiga antal maskintyper, och här kommer trafikapparaten som vi trängs med allra mest och som vi därför ännu mer naivt, naket och nervöst uppfattat som teknikens utan jämförelse svåraste problemområde.

Denna vår uppfattning om tekniken som ett slags trafikproblem som kan lösas av stadsplanearkitekter, upplysningsluckor och trafikkonstaplar är en egendomlig villfarelse, som väl bottnar i att vår materialism framför allt är en påtaglighetssjuka. Den värld vi kan ta på med händerna tror vi vara nyckeln till den väsentliga hemligheten både med livet och med vår olust. Men denna direkta fattning av materialism är ungefär lika klok som tron att man skulle känna till geografi bara man rör vid marken med handen.

Visst har maskinerna, telefonen, telegrafen, radion, filmen och bilen gjort att civilisationen blivit entydigare. De uppfattas påtagligt, brukas lika överallt och förmedlar likartade illusioner. Så blev de massmedier, som i sinnena konserverade den naiva inställningen till

tekniken. Denna stora trolleriföreställning kommer (där det inte redan är ett faktum) att fortsätta med televisionen, som måhända kommer att överta en del av filmens och en del av radions trolleritjänst. Man kan säga att tekniken slår och är populär i den mån den kan vara underhållande. De konstnärliga riskerna i form av motivupprepning, utspädning av kulturarvet i den stora nöjeskitteln och ett bortfall av de tysta värdena tänker den stora publiken inte ett ögonblick på så länge tekniken kan trolla.

Däremot torde även en stor publik vara rädd för atombomben. Skräcken är något som går i folk. Man kan därför säga att atombomben är det enda av teknikens ägg som kommit mängder av människor att verkligen och allvarligt fundera över något som inte hör till trolleriföreställningen, men som om det vill sig illa kan komma att allvarligt störa denna.

Kanske börjar det redan nu att gå upp för allt flera att det väsentliga i teknikens väsen ändå är det osynliga, dvs. vårt mått av andlig förmåga att besjäla tekniken och på så sätt levandegöra drömmen om människan.

Denna dröm om människan är något helt annat än drömmen om tekniken. Den är drömmen om människans äntliga upptäckt av sig själv och sin placering i världen bakom alla skymmande utanverk. Tekniken som sådan kan också bli ett slags järnridå, som med sin ständiga yttre illusion gör nästan all andlig sikt obefintlig.

Att döma av människornas obenägenhet att söka efter djupare och tystare källor inom sig själva, ser det dock tyvärr ut som om människorna trodde att de inga har. Jag tror att detta är ännu en villfarelse som beror på den krasst materialistiska ridån, men att där finns något bakom.

Den som fattar tekniken som någonting annat än ett ofantligt verktyg, eller en serie av sådana, har i grunden missuppfattat hela teknikens mening.

Ty en mening har tekniken. Det måste vi utgå ifrån. Och gör vi inte det, då arbetar vi åt kaos. Då löser vi bara isolerade delproblem och drar oss fram med provisorier, medan det väsentliga och det som ska stå sig inför framtiden försummas. Det första budet måste alltså ha formen av en överenskommelse om att tekniken har en mening, en stor, för alla gemensam och universell mening.

Och varför så stora ord? Jo, därför att tekniken är för stark och för påträngande för att vi skall kunna tillåta den att vara menings-

lös. Försummar vi detta krav och detta bud, då gör vi tekniken själlös genom att visa att vi själva blivit själlösa. Därmed gör vi den meningslös, och det var det vi inte skulle.

Att tekniken borde vara till livets hjälp är den enda rimliga meningen med den. Men för närvarande vågar de flesta människor inte ens tänka sig tekniken annat än som en välgörare. De håller förtvivlat fast vid dess ljusa sida. Men vet annat. De tänker på radioaktiva isotoper i medicinens tjänst och på antibiotika, där stannar tanken och kanske är det riktigt att den stannar där. En viss bot mot känslan av vanmakt ger det i alla fall att veta att det också finns läkande krafter i gång i världen. Det finns så mycket hos tekniken att känna tacksamhet inför.

Just när jag skriver detta och papperet belyses av lampan känner jag tacksamhet mot den vetenskap som gav oss det elektriska ljuset. Jag ser en symaskin i en vrå: en av de vänligaste av alla maskiner. Genom väggarna hör jag passagerarflyget på väg söder ut över Sörmlands isbelagda sjöar. Just så här långt komna från starten brukar de servera en måltid, och jag tänker på värdinnan som går där uppe och delar ut det som bjudes, medan hon hela tiden ler som en sköterska för att putsa bort luftnervositeten hos dem som känner sådan.

Ja, det finns mycken vänlighet hos tekniken och dess tjänare, och mycket som är värt att besjunga om man håller sig till den ljusa sidan.

Men vår plikt just nu är att våga se också det mörka, att göra oss förtrogna också med den mörka fantasins bilder av undergångens moln. Den vanmakt som vi förnekar men ändå är inne i med halva vårt väsen är i grunden ett tecken på vakenhet, på förmåga att djupt registrera och därmed få andlig livsduglighet. De som inte alls känner den, de har heller inget väsentligt registrerat.

Vad vi kan hoppas på i framtiden är sådana kriser som inte kan lösas med materiella medel.

Stora och genomgripande andliga kriser väntar världen. Och världen kommer att behöva dem.